

Whilst Louis XIV is famous for his dying words ‘I loved war too much’ – a war that was equally Bentinck’s *raison d’être* – it was peace that the people in his realm were longing for. During the French-Dutch wars of the 1670s, the artists through their operas tried to persuade Louis XIV to focus on the pleasures of peace instead of war. By staging Apollo and the Muses vis-à-vis Fame, or Venus opposite Mars, the art- and peace-loving king was juxtaposed with a king infatuated with war. *Cadmus et Hermione a tragédie en musique* by Jean-Baptiste Lully and Philippe Quinault was written during the war with Holland in 1673 and portrays Louis XIV as Apollo, yet the dedication laments: ‘Mais je viens vainement vous en offrir les charmes; / Vous ne tournez les yeux que du côté des armes’. More specifically even, it is observed that France is not reliant on territorial expansions as it is sufficiently grand with Louis XIV as king. Lully and Quinault plead the king, in vain it would transpire, for *tranquillité*.

Hanneke Ronnes

- ¹ J.I. Isreal, ed., *The Anglo-Dutch Moment. Essays on the Glorious Revolution and its World impact* (Cambridge, 1991).
- ² W. Troost, *Stadhouder-koning Willem III. Een Politieke Biografie* (Hilversum, 2001); T. Claydon, *William III. Profiles in Power* (London, 2002).
- ³ N. Japikse, *Correspondentie van Willem III en van Hans Willem Bentinck, eersten graaf van Portland* (5 dln.; 's-Gravenhage, 1927-1937).
- ⁴ D. Onnekink, ‘Craignez honte. Hans Willem Bentinck, graaf van Portland en diens Engelse jaren’, *Virtus. Jaarboek voor adelsgeschiedenis*, VIII (2001) 20-34.

ADELSGESCHIEDENIS OF FAMILIEHISTORIE?

Ursula den Tex, *Erfgenamen. Het verhaal van een Nederlandse familie van aanzien en vermogen* (Amsterdam: Balans, 2009, 392 p.)

Eigen geschiedenis is in. Nadat alweer zo'n tien jaar geleden Geert Mak het spits afbeet met zijn *De eeuw van mijn vader*¹, is in de tussentijd een hele reeks vergelijkbare boeken verschenen. Veel van deze boeken zijn bijna meer therapeutisch dan historisch. Judith Koelemeijers *Het zwijgen van Maria Zachea*² houdt zich vooral bezig met de geestesgesteldheid van haar grootmoeder. Eenzelfde achtergrond geldt voor Jansens *Het Pauperparadijs*³, om maar een even succesvol boek als dat van Mak te noemen. *Het Pauperparadijs* is een zoektocht naar de wortels van een generatielange *Verelendung*, die pas na de Tweede Wereldoorlog doorbroken werd. Het eindigt in het doorprikken van de gekoesterde mythe dat een door de neus geboorde erfenis aan de wieg stond van die *Verelendung*.

Met haar nieuwste boek *Erfgenamen* probeert de voormalig Vrij Nederland-journaliste Ursula den Tex een combinatie te maken van *De eeuw van mijn vader* en *Het pauperparadijs*, door een familiegeschiedenis te presenteren die niet alleen draait om de lotgevallen van vijf generaties Den Tex, maar ook de (min of meer) wijde wereld daarbij betreft. Eerder al had zij met *Anna baronesse Bentinck*⁴ een mooi en lezenswaardig boek gepubliceerd, dat niet alleen een levensbeschrijving van haar eigen moeder geeft maar *en passant* ook een interessante inkijk biedt in de veranderingen in de leefomstandigheden en mentaliteit van de generatie adellijke vrouwen die opgroeide voor de Eerste Wereldoorlog en voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog de modernisering van de Nederlandse elite beleefde. Die modernisering werd weliswaar afgedwongen door toevalligheden als het dienstbodetekort – waardoor de barones zelf moest gaan koken – of de Tweede Wereldoorlog – waardoor ze er alleen voor kwam te staan – maar vond ook zijn pendant in een veranderende houding ten aanzien van de eigen cultuur en de eigen echtgenoot.

In *Erfgenamen* komen deze echtgenoot en zijn voorgelacht aan bod. Zo volgen we de levens van vijf generaties Den Tex. We beginnen met de Betuwse boerenzoon Cornelis den Tex,

die vanwege patriotse sympathieën zijn geboorteplaats Tricht bij Geldermalsen ontvluchtte om belastinginner te worden in Tilburg en van daar uit de overstap naar het noorden maakte. Zijn zoon Cornelis Anne – alle Den Texen heetten Cornelis, met als roepnaam Coo, Koo of Ko – werd professor in de rechten, was een paar jaar kamerlid, maar maakte zich voor de familie vooral verdienstelijk door te trouwen met Clasina Bondt, dochter van een van de belangrijkste Amsterdamse bankiers en als financieel expert in dienst van koning Willem I. Door dit huwelijk raakte de familie geparenteerd aan de Van Hall's en drong zij door tot de Amsterdamse elite. Den Tex jr. werd voor de buitenwereld echter vooral bekend als een halfzachte liberaal, die op het hoogtepunt van de strijd voor democratie niet meeging in de oppositie van Thorbecke, maar in 1848 wel voor de Grondwetsherziening stemde.

Interessant is de beschrijving van een reis door Duitsland die C.A. den Tex met vrouw en kinderen maakte door Duitsland, en die bewaard is gebleven in een dagboekje van de oudste zoon, alweer een Cornelis. Zijn achterkleindochter besteedt er veel aandacht aan, maar doet dit vooral aan de hand van citaten uit het dagboekje, zonder al te veel op de achtergronden in te gaan.

Hetzelfde Duitsland was enkele decennia later op een heel andere manier van belang voor de familie. Zij investeerde op grote schaal in mijnbouw en staalindustrie in het opkomende Ruhrgebied. Er werd zelfs een kasteel aangekocht, dat nog jarenlang in de familie is gebleven. Klopt het vroeger gangbare beeld van de Nederlandse elite die niet in eigen land investeerde maar zijn geld naar het buitenland bracht, dan toch?

Ongetwijfeld is de derde Den Tex de belangrijkste in het boek. Hij bracht het tot burgemeester van Amsterdam en was in die hoedanigheid mede verantwoordelijk voor de onderdrukking van het Kermisoproer in 1876. Enkele jaren eerder had de koning hem in de adelstand verheven, wat toen al zeer uitzonderlijk was, zoals Ursula den Tex niet kan nalaten te vermelden (p. 174). Zijn vrouw bracht een enorme hoeveelheid geld binnen, verdiend door haar vader Gerrit Vriese, die in 1804 als 20-jarige chirurgijnknecht naar Indië was getrokken om in 1856 als multimiljonair in Amsterdam te overlijden. Binnen de familie is altijd wat geheimzinnig gedaan over deze voorvader, maar de schrijfster slaagt er niet echt in te achterhalen waarom. Wel blijken enkele broers en zusters van mevrouw Den Tex-Vriese weinig succesvol met hun talenten en vermogen te zijn omgesprongen, zodat hier misschien de ambiguïteit rond deze voorvader vandaan is gekomen.

Wat in ieder geval duidelijk is, dat er na de burgemeester een eind is gekomen aan de opmars van de familie. Zoon Koo vermaakte zich als student kostelijk door samen met circus-eigenaar Oscar Carré op hun paarden door de stad te draven, gedrag dat wij nu misschien als 'hufferig' zouden omschrijven. Hij hoefde niet te werken voor zijn onderhoud, zodat hij meer dan voldoende tijd over had voor maatschappelijke en bestuurlijke functies, waarin hij dan ook grossierde. Maar het begeerde burgemeesterschap van Amsterdam ging aan zijn neus voorbij, al vermoedt zijn kleindochter dat hij zelf voor de eer bedankt heeft. In zijn plaats werd een zwager benoemd, zodat het ambt in ieder geval in de familie bleef.

Ook de volgende generatie lukte het niet om in de sporen van de grote Koo te treden. Co den Tex was eerst als reserveofficier actief, trad toen in dienst van de Koninklijke Hollandsche Lloyd, om kort na zijn huwelijk met een baronesse Bentinck – het eerste huwelijk binnen de familie met oude adel – tot burgemeester van het landelijke Diepenheim benoemd te worden. Bepaald geen Amsterdam. Weliswaar volgde niet heel veel later de benoeming in het Bloemendaal, dat zich in die tijd aan het ontwikkelen was tot een van Amsterdams chicste *suburbs*, maar uiteindelijk zou Den Tex het toch altijd als een van zijn teleurstellingen beschouwen dat hij nooit verder was gekomen. De andere teleurstelling van vader Den Tex was het feit dat hij geen zoon had. Dit dreef geleidelijk zelfs een wig tussen hem en zijn vrouw.

Ursula den Tex heeft een boek geschreven dat onmiskenbaar over haar familie gaat, zonder een zekere en noodzakelijke afstandelijkheid te missen. Af en toe is zij misschien wat te vergoelijkend, bijvoorbeeld over familiehuwelijken: zij suggereert dat men niet zozeer trouwde vanwege zakelijke en/of familiale belangen, maar eenvoudig omdat men al met elkaar vertrouwd was (p. 185). Dat is misschien toch al te naïef. Overigens is het wel opmerkelijk dat de huwe-

lijken in dit milieu tot stand kwamen op initiatief van de partners zelf en niet door de ouders werden gearrangeerd.

Uitvoerig gaat zij in op de belevenissen en denkbeelden van haar eigen vader, zoals die naar voren komen in een enorme reeks (bijna twee strekkende meter!) dagboeken. Daarbij is zij niet bang om ook de minder aangename kanten van zijn persoonlijkheid, zoals zijn groeiende ontevredenheid over zijn huwelijk en zijn antisemitische denkbeelden, voor het voetlicht te brengen. Weliswaar weigerde hij ondanks zijn opvattingen om het bekende bord 'Verboden voor joden' op het Bloemendaalse strand te zetten, maar de auteur vermoedt dat dit in de eerste plaats een uitvloeisel van zijn afkeer van de bezetter was. Ursula den Tex werpt daarbij de vraag op hoe algemeen het antisemitisme binnen de Nederlandse elite was, maar doet dit vooral om de ideeën van haar vader te relativiseren. Dit deel van het boek is het meest persoonlijk, alsof Den Tex de balans wil opmaken van het leven van haar vader en zijn verhouding met zijn jongste dochter, die nota bene ook nog in een links milieu terecht kwam. Tussen de regels valt op te maken dat deze verhouding niet gemakkelijk was.

Als geheel maakt het boek een wat onevenwichtige indruk. Dat heeft alles te maken met de bronnen, of liever gezegd het gebrek eraan. Van de ene Den Tex is meer bewaard gebleven dan van de ander. Een groot deel van het familiearchief, inclusief dagboeken van voorgaande generaties, is door de vader van Ursula den Tex persoonlijk vernietigd, een lot dat zijn eigen dagboeken gelukkig bespaard is gebleven. Als zoveel familiegeschiedenissen is deze term ook hier wat teveel beloofd. We volgen immers de 'hoofdpersonen' in de directe lijn, broers, zusters en hun families komen alleen even aan bod als het gaat om financiële of andere schandaaltjes.

Misschien om het gebrek aan bronnen over een aantal personages te compenseren, gaat de schrijfster uitvoerig in op de maatschappelijke context, en in die zin speelt zij leentjebuurt bij Geert Mak. De uitwerking is echter minder geslaagd. Vaak is de relatie tussen de individuele levens en de geschetste maatschappelijke context vergezocht of zelfs afwezig. Zo lezen we uitvoerig over het sociaal liberalisme aan het eind van de negentiende eeuw en de opmars van socialisten, maar hoe de betreffende Den Texen over de sociale en politieke ontwikkeling van hun tijd dachten blijft toch wat in het duister gehuld. We weten alleen dat de Den Texen fervente liberalen waren en een afkeer hadden van socialisme en communisme.

In haar inleiding schrijft zij zich te concentreren op de verhouding ouders-kinderen – een aanloop naar de verhouding met haar vader? – de rol van het geld en hun politieke keuzes. '[E]n verder ben ik alle mogelijke wegen ingeslagen om er ook weer van terug te komen.' (p.15). Helaas is dat laatste ook een manco. Het verhaal heeft een hoog hak-op-de-tak-gehalte en mist een duidelijke verhaallijn. Zelfs de drie benoemde hoofdthema's zijn er daardoor moeilijk uit te halen. Ronduit storend is het wisselende gebruik – soms zelfs in één zin – van de tegenwoordige en onvoltooid verleden tijd. Dat is als journalistiek stijlmiddel misschien in zwang om saaiheid te voorkomen, in een boek als dit haalt het de lezer uit diens concentratie.

Voor adelshistorici en elitesociologen zou het interessant zijn geweest als de schrijfster meer had gekeken naar andere families en de adel in het algemeen. Hoe representatief waren de levensverhalen en mentaliteit van de opeenvolgende generaties voor de elite in hun tijd? Hoe gebruikelijk of bijzonder was een gezinsreis van enkele maanden in het begin van de negentiende eeuw? Werd het gepast gevonden dat een patricische burgemeesterszoon van Amsterdam bevriend was met een circusbaas die toch een parvenu was? Hoe was de verhouding tussen de oude en de nieuwe adel, zoals belichaamd in het huwelijk van de Co den Tex met Anna Bentinck? De antwoorden op deze en andere vragen komen we helaas niet te weten. Maar Den Tex schreef deze keer dan ook geen adelsgeschiedenis maar een individuele familiegeschiedenis.

Vincent Sleebe

¹ Geert Mak, *De eeuw van mijn vader* (Amsterdam, 1999).

² Judith Koelemeijer, *Het zwijgen van Maria Zachea. Een ware familiegeschiedenis* (Zutphen, 2001).

³ Suzanna Jansen, *Het pauperparadijs. Een familiegeschiedenis* (Amsterdam, 2008).

⁴ Ursula den Tex, *Anna baronesse Bentinck, 1902-1989. Een vrouw van stand* (Amsterdam, 2005).